
METODICA PREDĂRII LIMBILOR

PENTRU UN MATERIAL DIDACTIC CU TEMĂ ORTOGRAFICĂ*

DE

G. BELDESCU

II

În această a doua parte vom vorbi despre : a) tipurile de material didactic raportate la o temă ortografică dificilă, întrebuintarea liniuței de unire și b) caracterele pe care le poate căpăta un material didactic cu temă ortografică, privit în modalitățile de a-l alcătui.

§ 3. Am simțit necesară raportarea celor trei tipuri mari de material didactic la o temă ortografică dificilă și de actualitate, *întrebuintarea liniuței de unire*. Semnul acesta este el însuși legat de anumite capitole de fonetică (silabă, accent, diftongi, hiat etc.), de vocabular (derivație, compunere) ori de morfologie (pronume personale și reflexive forme atone, formele *i* și *s* ale verbului *a fi*, formele inversate ale verbelor etc.). Însă frecvența întrebuintării lui în scris și procentul mare de greșeli pe care îl provoacă la elevii noștri ne cer să-i acordăm o atenție deosebită.

Materialul privitor la întrebuintarea liniuței de unire trebuie să fie bogat și variat. Nu poate fi ignorat nici unul din cele trei tipuri mari descrise mai înainte.

Pentru că întrebuintarea corectă a liniuței de unire este direct legată de cunoașterea structurii gramaticale a limbii, tablourile și schemele trebuie să explice din punct de vedere gramatical orice caz particular care cere semnul ortografic în discuție. Sint necesare următoarele tablouri sau scheme privitoare la întrebuintarea liniuței : cele patru situații mari care cer în scris liniuța, reluarea a trei dintre acestea și dezvoltarea lor la nivelul clasei în tablouri sau scheme aparte (se lasă în afară întrebuintarea liniuței între numere) și anume : liniuța la despărțirea cuvintelor în silabe, la scrierea unor cuvinte compuse și apoi la cuvintele rostite

* Continuare la articolul cu același titlu publicat în „Limba română” martie-aprilie, 1957, an. VI, nr. 2.

împreună. Propunem două tablouri care explică întrebuintărea liniuțelor de unire la cuvintele rostite împreună :

Liniuța de unire la enclitice și proclitice.

Liniuța de unire leagă de regulă următoarele enclitice și proclitice :

I. *Formele neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive* :

1. enclitice (legarea este necondiționată) :

Fericească-î scriitorii, toată lumea recunoască-î (Scrisoarea III).

O luptă-te-nvăliță în pletele-ți bogate (Împărat și proletar)

O, arată-mi-te iară-n haina lungă de mătasă (Scrisoarea IV).

2. proclitice (numai dacă fac silabă cu cuvântul de sprijin) :

Și se tot duce... S-a tot dus (Luceafărul).

Și inelul scump i-î scoale de pe degetul cel mic (Călin).

O zi mi-era de-ajuns (Pe lângă plopii fără soț).

II. *Formele i și s ale verbului „a fi”* :

1. Enclitice (necondiționat) :

Tolu-î vis și armonie (Somnoroase păsărele).

Toate-s vechi și nouă toate (Glosă).

2. proclitice (fac totdeauna silabă) :

Fața — căci adevărul i-același la toți dat (Împărat și proletar).

Ș-așa de obosit! (Gramatica Acad. R.P.R., I. 260).

III. *Auxiliarele la anumite timpuri compuse, inversate* :

numai enclitice (legarea este necondiționată) :

Șapte ani de cînd plecal-ai (Călin).

Adormi-vom, troienii-va

Teiul floarea-i peste noi (Povestea codrului).

Jelui-m-aș și n-am cui

Liniuța de unire la contragerea vocalică negeneralizată

Liniuța de unire marchează și rezolvarea negeneralizată a hiatului dintre două cuvinte oarecare, rostite împreună :

1. Rezolvarea hiatului care apare între ultimul sunet al primului cuvînt și începutul cuvîntului următor se face prin contragere în diftong sau triftong :

Punctu-acela în mișcare (Scrisoarea I).

El este-al omenirii izvor de mîntuire (Rugăciunea unui dac).

Muști de-o zi pe-o lume mică (Scrisoarea I).

eu îți zic : Bine-ai venit (Scrisoarea III).

2. Hiatal e rezolvat prin elidare :

Căci caii lor aleargă alăturiu [ɛ]-nspumași (Strigoi).

În coliba împistrită ea să nasc[ă]-un pui de prinț (Călin).

Stelele[ɛ]-n ceruri, stelele[ɛ]-n valuri (Lăsa-ți lumea...).

Ș[ɛ]-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint (Călin).

N[ɛ]-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid (Scrisoarea III).

Listele de fapte tipice pot fi încă și mai variate. Liste de cuvinte izolate se alcătuiesc numai pentru despărțirea în silabe și pentru cuvinte compuse. În ce privește situația cuvintelor rostite împreună, evident, nu putem alcătui decât liste din sintagme, propoziții sau fraze izolate. Temele posibile pentru acestea din urmă sînt: proclitice legate între ele, proclitice legate de un cuvînt accentuat, proclitice care alcătuiesc monosilabice omomorfe, enclitice legate, formele inversate ale verbelor și cuvinte accentuate legate între ele. Propunem o listă de sintagme izolate și o listă de propoziții și fraze izolate:

Perf. compus	Formele inversate ale verbelor		
	Viitorul I.	Optativul prezent	
		cu infinitiv lung	cu infinitiv scurt
<i>plecat-am</i>	<i>pleca-voi</i>	<i>plecare-aș</i>	<i>pleca-și-ai</i>
<i>datu-i-s-a</i>	<i>da-o-vei</i>	<i>dare-ați</i>	<i>da-vi-s-ar</i>
<i>văzut-o-ai</i>	<i>vedea-ne-vom</i>	<i>vedere-ai</i>	<i>vedea-m-aș</i>
<i>fost-ați</i>	<i>fi-va</i>	<i>fi-re-ai</i>	<i>fi-v-ar</i>
etc.	etc.	etc.	etc.

liniuța la monosilabicele omomorfe	
Cu eliziune	
<i>e-am</i>	<i>eam</i>
Este drept <i>e-am</i> greșit, dar și voi ați <i>eam</i> exagerat.	
<i>e-a</i>	<i>ea</i>
Spunea <i>e-a</i> mai făcui și altă dată <i>ea</i> acum.	
<i>e-ar</i>	<i>car</i>
Am auzit <i>e-ar</i> și lucrînd la un <i>car</i> .	
<i>m-ai</i>	<i>mai</i>
<i>M-ai</i> criticat și nu voi <i>mai</i> greși.	
<i>n-a</i>	<i>na</i>
<i>Na</i> , că <i>n-a</i> fost cum ai fi vrut.	
<i>n-oi</i>	<i>noi</i>
<i>N-oi</i> putea să te conving, dar <i>noi</i> avem dreptate.	
<i>n-or</i>	<i>nor</i>
Cum de <i>n-or</i> și întîlnit în altă drum nici un <i>nor</i> ?	
<i>s-a</i>	<i>sa</i>
Ionel <i>s-a</i> dus la bunica <i>sa</i> .	
<i>s-ar</i>	<i>sar</i>
<i>S-ar</i> putea să <i>sar</i> cu tine.	
<i>s-au</i>	<i>sau</i>
<i>S-au</i> certat <i>sau</i> le-a fost a glumă?	
<i>v-a</i>	<i>va</i>
<i>V-a</i> ajutat și vă <i>va</i> mai ajuta	
etc.	etc.

Înșuşirea întrebuiţării corecte a liniuţei de unire cere exerciţii nenumărate, întinse de-a lungul întregului gimnaziu. Formele variate de exerciţii vor reclama în primul rând texte multe şi variate. Ne vor trebui nu numai texte privind întrebuiţarea liniuţei de unire în general, ci texte cu temă limitată, restrînsă pînă la indicaţiile temelor posibile pentru listele de fapte tipice, enunţate mai sus. În cuprinsul lucrării am propus şi un asemenea text. În situaţia de faţă nu folosim însă texte cu omisiuni sau texte cu forme de modificat.

§ 4. În partea aceasta analizăm caracterele pe care le poate căpăta un material didactic cu temă ortografică privit în modalităţile de alcătuit.

În general, materialul didactic pentru ortografie afirmă regula şi o subliniază fie prin organizare sistematică şi artificii grafice (grupare sintactică, analiză structurală, izolare a formelor ilustrative, variaţie în caractere şi culori etc.), fie prin acumularea unor fapte ortografice privitoare la o normă oarecare. Unui asemenea material îi spunem *pozitiv*. În lucrarea aceasta am conceput materialul didactic numai sub acest aspect, pe care-l considerăm singurul îngăduit.

S-a mai întrebuiţat însă cîndva şi poate se mai întrebuiţează prin unele părţi un material căruia i-am spune *negativ*; de exemplu, o anumită regulă ortografică este contrazisă în mod consecvent de textul pe care elevul trebuie să-l restituie conform celor învăţate. Iată o mostră

Unde ar fi trebuit liniuţa de unire?

*Fătul meu, bun tovarăş **f**iat¹ ales! De **t**ea învăţal cineva, bine **f**ia priit, iară **d**eai făcuto din capul tău, bun cap **a**-i avut. Mergi de acum tot tnainte, că tu eşti vrednic de împărat. **Nu m**-ai fine mînte sfatul **c**eşi dau: . . . (I. Creangă, „Harap Alb”).*

Un asemenea material nu este indicat. El poate produce efecte inverse bunelor intenţii.

§ 5. Natura unor fapte lingvistice la care se referă o normă ortografică sau scopul didactic imediat pot cere numai *enunţarea* sau *concretizarea* regulii sau formei ortografice recomandate. Caracter pur enunţativ pot avea tablourile, schemele şi listele de fapte ortografice; caracter pur concretizant au textele şi pot avea încă listele. În privinţa tablourilor şi schemelor trebuie să facem cîteva observaţii. Mai întîi, unele reguli ortografice nu se pot enunţa la clasele de gimnaziu în forma în care apar în „Micul dicţionar ortografic”; şi aceasta pentru că multe amănunte ar fi inutile şi imposibil de reţinut (de ex. diftongii **ea** şi **ia**), sau pentru că, dimpotrivă, anumite dezvoltări ale unor situaţii prea laconice în raport cu importanţa lor didactică se impun (de ex. liniuţa la cuvintele rostite împreună)². A doua observaţie se referă la materialul de fapte care trebuie

¹ În textul pentru exerciţiu cuvintele nu sînt subliniate.

² Aşadar alcătuirea unui material didactic care enunţă pur şi simplu norma sau care (mai ales) o şi explică şi motivează poate avea aspect creator chiar în direcţia conţinutului propriu-zis nu numai în sensul formulării accesibile sau al organizării sugestive şi expresive a unor reguli gata confecţionate.

să însoțească orice enunțare. O normă ortografică nu creează deprinderi practice decât dacă este asociată de un fapt tipic din limbă, care o ilustrează. Nu putem alcătui deci tablouri, scheme fără exemple care să concretizeze normele enunțate. Situația inversă este încă posibilă, iar, în unele împrejurări, chiar indicată: anumite recomandări ortografice privitoare la fonetică pot fi sugerate numai în liste de cuvinte izolate, printr-o anumită organizare a materialului de exemple (v. § 1 etc.). Lucrul este posibil chiar într-o schemă, unde regula, sugerată printr-un simbol, apare luminată de faptele din exemple (v. despărțirea cuvintelor în silabe, § 9).

Propunem o listă în care regulile, fără să fie enunțate în mod expres, sînt sugerate de faptele care le concretizează:

Consoanele			
B	H	J	CV, CU, CH
<i>februarie</i>	<i>arheolog</i>	<i>abataj</i>	<i>acvariu</i>
<i>septembrie</i>	<i>arhitect</i>	<i>avantaaj</i>	<i>cvartet</i>
<i>octombrie</i>	<i>psiholog</i>	<i>foraaj</i>	<i>acuarelă</i>
<i>noiembrie</i>	<i>tehnic</i>	<i>instructaaj</i>	<i>ecuație</i>
<i>decembrie</i>	<i>hidrogen</i>	<i>pavaaj</i>	<i>ecuador</i>
C	<i>hipodrom</i>	<i>personaaj</i>	ch <i>intal</i>
<i>cilindru</i>	<i>hexamtru</i>	S	Z
<i>ci/ră</i>	<i>hotel</i>	<i>pleonasm</i>	<i>zgomot</i>
<i>ciment</i>	<i>hibrid</i>	<i>prisma</i>	<i>zbor</i>
<i>civil</i>	<i>umor</i>	<i>marxism</i>	<i>dez-bale...</i>
<i>viciu</i>	<i>ipoteza</i>	<i>comunism</i>	<i>răs-bale...</i>
<i>obișnuil</i>	<i>ipocrit</i>	<i>socialism</i>	<i>iz-goni...</i>
<i>pașnic</i>	<i>coeziune</i>	<i>autobus</i>	<i>bez-metic</i>
<i>veșnic</i>	<i>coerent</i>	<i>chermesă</i>	<i>basin</i>
ch <i>irurg</i>	G	<i>sesiune</i>	<i>viteșă</i>
<i>orchestră</i>	<i>corlegiu</i>		<i>filozof</i>
<i>chirilic</i>	<i>omagiu</i>		<i>pașnic</i>
	<i>solfegiu</i>		

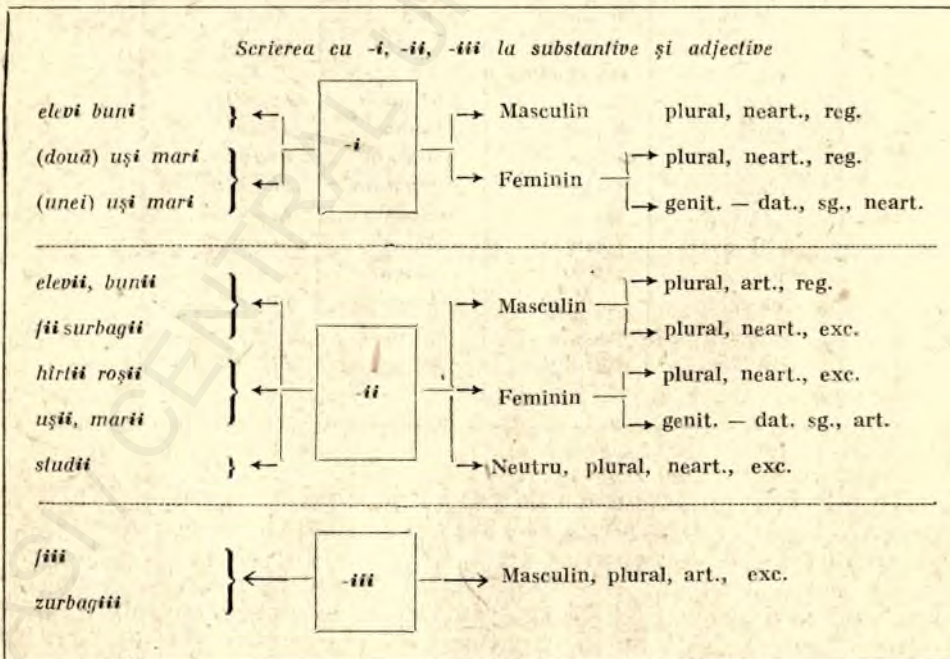
În alte împrejurări listele nu pot și indica sau sugera, prin simpla prezență a faptelor înscrise în ele, regula pe care faptele o ilustrează; enunțarea explicită ar apărea necesară dacă le-am folosi în etapa de predare. De aceea asemenea liste constituie material aplicativ și conțin de obicei fapte care concretizează reguli privitoare la morfologie sau la întrebuintarea liniuței de tînire în situația cuvintelor rostite împreună, după cum reiese din primul tablou de la pag. 52.

Pentru tablouri sau scheme caracterul pur enunțativ al materialului poate fi uneori insuficient; sînt adică situații, determinate de natura lingvistică a faptelor la care se referă unele norme ortografice, cînd motivarea regulii trebuie să fie parte integrantă din enunțarea ei (v. § 6). A

-i, -ii, -iii la substantive și adjective

-i	-ii	-iii
(doi) <i>frați buni</i> (niște) <i>codri mari</i> (acestei) <i>păci</i> (unei) <i>griji</i> (două) <i>reguli</i> (multe) <i>sarcini</i> etc.	<i>frații (lăi)</i> <i>codrii (Vlăsiei)</i> (trei) <i>fi</i> (doi) <i>copii</i> <i>marii (oamenii)</i> <i>bunii (părinții)</i> (ochi) <i>cafenii</i> <i>fi</i> <i>zurbagii</i> <i>studii (fnalte)</i> (anul) <i>păcii</i> (enunțul) <i>regulii</i> <i>istorii vii</i> etc.	<i>fi</i> <i>noștri</i> <i>copiii (săi)</i> <i>cazangiii (fabricii)</i> <i>sacagiii (ulifei)</i> <i>zurbagiii (elvi)</i> <i>cafeniii (ochi)</i> <i>propriii (mei bani)</i> etc.

motiva înseamnă a indica temeiul gramatical al formei recomandate. A caracter *explicativ-motivant* tablourile și schemele referitoare la morfologie în primul rând. Propunem o schemă explicativă :

§ 6. După metoda folosită în prezentarea normelor ortografice materialul didactic poate avea caracter inductiv sau deductiv. Este *inductiv* materialul didactic care prezintă exemple. Materialul didactic este *deductiv* când prezintă regulile și apoi exemple.

inductiv poate fi explicit cînd, în economia construcției materialului există și exemple și enunțare a regulilor, exemplele precedînd enunțarea. Materialul inductiv poate fi apoi implicit cînd enunțarea, datorită naturii regulii ortografice și modului de prezentare a faptelor, devine inutilă : regula se subînțelege din simpla grupare sau analiză a exemplurilor.

Pot avea caracter inductiv — explicit și implicit — tablourile și schemele. Am propus în altă parte atît material explicit, cît și material implicit (v. § 1, 2 etc. și § 2,4 etc.). Listele de fapte ortografice au caracter inductiv (și numai implicit atunci cînd urmărim ca prin faptele grupate să enunțăm o regulă ori să o consolidăm, nu să o aplicăm ; adică nu putem vorbi de un caracter inductiv atunci cînd listele nu pot — prin natura gramaticală a faptelor la care se referă — să și formuleze regula pe care faptele înscrise o concretizează (v. § 5). Liste cu material inductiv (implicit) au fost propuse în alte părți (v. § 1, 2, 5 etc.).

Este *deductiv* materialul care formulează întîi regula, apoi o ilustrează cu exemple. Formularea poate fi expozitivă sau numai simbolizată prin semne convenționale. Materialul deductiv este explicit prin natura lui. Pot avea caracter deductiv tablourile și schemele. Iată o schemă deductivă :

Genitiv-datival feminin singular articular la substantive și
adjective

Regula :

Genitiv-dativ singular nearticulat (sau nominativ plural
nearticulat) :

— **(l)e** (unei, două) case, stete, albe

— **i** (unei, două) uși, mari

Genitiv-dativ singular articular :

— **(l)e + i = (l)ei** casei, stetei, albei

— **i + i = ii** uși, mari

Excepția :

Nominativ singular nearticulat (forma inițială) :

— **ie** (în hiat) istorie, roșie

Genitiv-dativ singular articular :

— **ie + i =iei** istoriei, roșiei

Nu se poate vorbi de un caracter inductiv sau deductiv al textelor, pentru că aici ne-am referit în privința caracterelor enumerate numai la materialul care enunță regula, care realizează însușirea teoretică a regulii, și nu la materialul aplicativ.

